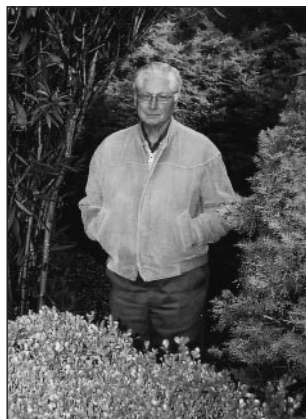

Június 3-án, 78 éves korában Palo Altóban meghalt Moravcsik Gyula (Márton Emil), az Akadémia tiszteleti tagja. Julius – magyar barátai és tisztelői is így hívták – tizenhét éves korában hagyta el Magyarországot, huszonkét éves korában szerzett doktorátust filozófiából a Harvard Egyetemen. Doktorátusának megszerzése után egy évig a philadelphiai Drexel Intézet (ma: Drexel Egyetem) professzora. 1968-ban került a Stanfordi

JULIUS MORAVCSIK

1931–2009

Egyetemre, ahol 2007-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig az egyetem Filozófia Tanszékének meghatározó egyénisége volt. Fő érdeklődési területe a görög filozófia, elsősorban Platón és Arisztotelész volt (*Plato and Platonism*, 1992), de sokat foglalkozott általános filozófiával, ontológiával, elmefilozófiai és nyelvfilozófiai kérdésekkel is: a jelentés mibenlétének és a nyelv lényegének filozófiai megközelítésével. A nyelv problémája iránti érdeklődését főbb műveinek címe jelzi: *Understanding Language* (1975), *Thought and Language* (1990), *Meaning, Creativity, and the Partial Inscrutability of the Human Mind* (1998). Ezt az érdeklődést egyrészt az antik és modern nyelvek tanulmányozása során szerzett tapasztalatai ébresztették fel benne, másrészt az a szerencsés körülmény, hogy az ötvenes évek közepén harvardi diákként közvetlen kapcsolatba kerülhetett Willard Van Orman Quineal, aki már akkor is Amerika vezető filozófusa volt, és Noam Chomskyval, aki pedig kezdetén állt annak, hogy kibontakoztassa a nevéhez fűződő nyelvészeti forradalmat.

Moravcsik rendkívül eredeti elméletet dolgozott ki a nyelv természetéről, mely az

utóbbi fél évszázad uralkodó felfogásaitól célkitűzésében és átfogó jellegét tekintve jelentősen különbözik. Jelszava volt, hogy nem árt néha, ha az erdőt nézzük, s nem a fákat. Munkáiban ő is a gondolkodás és a nyelv szoros kapcsolatát hangsúlyozta, ami önmagában persze nem újdonság. Ám úgy vélte, s ebben a skolasztika nagy filozófusaihoz hasonlíthatjuk, hogy a részletkérdéseken túllépve a nyelv általános elméletét a gondol-

kodás általános elméletébe, utóbbit viszont egy általános ontológiába kell illeszteni. Anélkül, hogy állást foglalnánk végső ontológiai kérdésekben (milyen létezők vannak, s mi ezek természete), nem tudjuk megoldani sem a gondolkodás, sem a nyelv problémáját.

Filozófiai koncepciójának alapjául, már csak Platón-specialistaként is, a platonizmust választotta, de a platonista realizmus mellett szem előtt tartotta, s beépítette elméletébe a nominalista hagyományt is, kimutatva, hogy ezek számos esetben nincsenek egymással ellentétben. Kettősségük a nyelv kutatásának legkülönbözőbb területein érvényesíthető. Az ontológia fő kérdéseiben mindenesetre a realizmus mellett kötelezte el magát. Realista volt az univerzálék kérdésében, leszögezve, hogy „az univerzálék és a partikulárek egyaránt fundamentális ontológiai kategóriák”. Realista volt a modalitások, valamint az univerzálékra és a partikulárekre egyaránt vonatkoztatható individuációs elvek tekintetében is. Végül pedig az eseményeket ugyanolyan alapvető ontológiai kategóriának tartotta, mint az anyagi tárgyakat. Egyébként az eseményekre vonatkozó koncepciója az

egyik olyan pont, ahol a legmeggyőzőbben tudja az ontológiát, a gondolkodást és a nyelvet összekapcsolni.

A gondolkodásról alkotott elméletét „tárgyi elméletnek” (*Objectual Theory*) nevezi, arra az intuíción támaszkodva, hogy egy gondolatot csak tárgyára vonatkozóan lehet azonosítani. Így a gondolkodáshoz és a megismeréshez is a realizmus szellemében közeledik. Nagy gondot fordít azonban arra, hogy megmutassa: a realizmus nem jelent naturalizmust. Az elme uralkodó naturalista felfogásával ellentétben tehát szigorúan antinaturalista álláspontot foglal el. Egyben elveti a pragmatikus felfogást is, mely a gondolkodás fő funkcióját a cselekvés orientálásában látja. Ezért szilárdan tartja magát ahhoz a chomskyánus elvhez, hogy a nyelv funkciója nem más, mint a gondolkodás artikulálása.

Nyelvelméletének központi része annak magyarázata, hogy mi a deskriptív szavak jelentése, kiindulópontja pedig az az antropológiai tétel, hogy az emberek „magyarázatkereső lények” (*explanation seeking creatures*), aminek tükröződnie kell a szemantikai struktúrában. Ebből vezeti le, hogy a magyarázatok kidolgozása során „magyarázó fogalmakat” (*explanatory concepts*) alkotunk, melyek a deskriptív szavak potenciális jelentései. Jelentélméletét, melyet „a jelentés lexikális elméletének” nevez, a fregei-carnapi, ill. a kriplei modellhez méri, de mindkettőtől radikálisan elhatárolja magát. Fenntartja viszont a tételt, hogy a jelentés meghatározza a referenciát.

Szigorúan nyelvtudományi szempontból leghatásosabb munkája a szójelentés mibenlétére vonatkozik. A szójelentés a legáltalánosabban az $R(m, s, f, a)$ formulával ábrázolható, ahol m a szó szemantikai osztálya (pl.: elvont főnév, anyagnév, tulajdonnév), s az a

tulajdonság, amely a szót az azonos osztályba tartozó többi szótól megkülönbözteti (például ha m az absztrakt dolgok osztálya, a 'szám' is ennek az osztálynak az eleme, s ebben az esetben meghatározza, hogy miben különbözik a 'szám' például a 'halmaz'-tól), az f elem a funkciót jelöli (persze amennyiben a funkció szóba kerülhet, az *egyetem*, *parlament*, *rendőrség* szó esetében például ez a helyzet), végül az a az ágens, a cselekvő jele (amely ismét nem szükséges része minden szójelentésnek, jelen kell viszont lennie a cselekvést jelölő igék, például az *olvas*, *ír* esetében). Az R reláció kapcsolja össze a jelentés összetevőit. Moravcsik elméletén alapul a szemantika generatív voltát hangsúlyozó, James Pustejovsky és kollégái által művelt szójelentéstan.

Moravcsik egész munkásságára jellemző, hogy a nyelv, a gondolkodás és a valóság bonyolult viszonyairól új és sokszor provokatív megállapításokat tesz, amelyek természeténél fogva hatnak a filozófiára és a nyelvtudományra egyaránt.

Magyarországi kapcsolatait sohasem szüntek meg, a rokoni szálak mellett a hetvenes évektől egyre erősödtek szakmai-baráti kapcsolatai is. Bár nem volt nyelvész, a generatív nyelvészetet tekintette a kor vezető paradigmájának (Chomskyhoz személyes barátság fűzte, amihez szakmai-tudományos szempontból hozzá kell tennünk, hogy Chomsky számos esetben nagy elismeréssel szólt munkáiról). Sokat köszönhet neki a fiatalabb magyar nyelvészgeneráció, akiknek amerikai kapcsolatait egyengette. Julius sajátos akcentusa ellenére szívében, lelkében magyar maradt, érzelmi kötődéseit itthoni ifjúkori elménei határozták meg.

Kiefer Ferenc
az MTA rendes tagja

Kelemen János
az MTA levelező tagja